

Κ. Γ. Τσάβου

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΟΥ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΚΑΙ ΕΥΓΕΝΙΟΥ
ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΗΤΟΙ

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ ΚΑΙ ΘΕΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ

ΥΠΟ

Π. ΒΡΑΪΛΑ ΑΡΜΕΝΗ

ΧΟΡΗΓΟΥΝΤΟΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΖΑΠΠΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ

1884

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς Γυμνασιάρχας, τοὺς Διευθυντὰς διδασκαλείων
καὶ ἰδιωτικῶν ἐκπαιδευτηρίων, καὶ πρὸς τὰς προϊστα-
μένας τελείων Παρθεναγωγείων.

Χορηγία τοῦ ἐξόχως φιλοπάτριδος καὶ φιλομούσου κ. Κωνσταν-
τίνου Ζάππα ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος
ἐξέδωκε νεωστὶ μετὰ τυπογραφικῆς κομψότητος καὶ εὐπρεπείας τὸ
τελευταῖον πόνημα τοῦ ἀρτιθανοῦς σοφοῦ Ἑλληνοσ Π. Βράβλα
Ἀρμένη ἐπιγραφόμενον «Φιλοθέου καὶ Εὐγενίου ἐπιστολαί,
ἢτοι σύντομος περὶ ψυχῆς καὶ Θεοῦ διδασκαλία.» Ἐπειδὴ
τὸ ἔργον τοῦτο ὑπαγορευθὲν ὑπὸ γενναίας προαιρέσεως φιλοτιμοτά-
του χορηγοῦ, ἐκπονηθὲν δὲ ὑπ' ἀνδρὸς πολυμαθοῦς καὶ εὐσεβεστά-
του, εἶνε πολύτιμον ἐφόδιον φιλοσοφικῆς ἅμα καὶ χριστιανικῆς παι-
δεύσεως, συντεταγμένον οὐ μόνον μετ' ἀκραιφνοῦς πίστεως καὶ
ἐνθέρμου φρονήματος, ἀλλὰ καὶ μετὰ χάριτος λόγου καὶ γλαφυρό-
τητος ἱκανῆς, κρίνομεν ὠφέλιμον νὰ συστήσωμεν αὐτὸ πρὸς ὑμᾶς
διὰ τε τοὺς μαθητὰς καὶ τὰς μαθητρίδας τῶν ἀνωτάτων τάξεων καὶ
διὰ πάντα ἐραστὴν ὀρθῆς μαθήσεως καὶ Ἑλληνικῆς καλλιτεπείας ὡς
ἰδιαίτερον ἀνάγνωσμα παιδευτικόν τε καὶ ψυχολογικόν, ὡς ὕλην
θεμάτων καὶ ἐκθέσεως ἰδεῶν καὶ ὡς ὑπόδειγμα καθ' ὅλου ἄξιον μι-
μήσεως καὶ μελέτης. Διὰ τὰ πλεονεκτήματα δὲ ταῦτα θαρροῦντες
πεποιθᾶμεν, ὅτι τὸ φιλοπόνημα τοῦτο τοῦ ἀειμνήστου συγγραφέως
θὰ συντελέσῃ οὐκ ὀλίγον εἰς τε τὸν φιλόστοργον σκοπόν, ὃν εὐφῆμως
ποθῶν καὶ μοχθῶν οὗτος προέθετο, καὶ εἰς τὴν ἀγαθὴν ἔφρασιν τοῦ
φιλοτιμοτάτου ἐκδότου.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 14 Νοεμβρίου 1884.

Ὁ Ὑπουργὸς
Δ. Σ. ΒΟΥΛΗΠΩΤΗΣ.

Στέφ. Μ. Παρίσης.

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ προκείμενον πόνημα τοῦ εὐσεβοῦς ἄμα καὶ σοφοῦ ἀνδρός, οὗτινος πρὸ ὀλίγου χρόνου ἐστερήθη τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος*, ὀφείλεται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν θεοδοκιμασμένην πρὸς τὸ ἔθνος ἀγάπην τοῦ πανελληνίου εὐεργέτου Κυρίου Κωνσταντίνου Ζάππα, καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν πατρικὴν αὐτοῦ περὶ τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας πρόνοιαν. Ὁ σεβαστὸς ἀνὴρ, ἀγόμενος ὑπὸ τῆς προνοίας ταύτης, ἐπεβάλετο νὰ συντελέσῃ τὸ καθ' ἑαυτὸν εἰς τὸ νὰ στηριχθῇ ἐν τῇ πατροπαραδότῳ περὶ Θεοῦ καὶ ψυχῆς διδασκαλία ἢ νέα γενεὰ τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τοῦτο δὲ σκοπιμον ἔκρινε νὰ προκαλέσῃ τὴν ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις σύνταξιν καὶ διάδοσιν βιβλίου, ἐπιτηδείου μὲν νὰ διαγωνισθῇ πρὸς τὰς ἀκμαζούσας σήμερον παντοδαπὰς ἑτεροδιδασκαλίας, ἀρμοδίου δὲ πρὸς τὴν σπουδάζουσαν νεολαίαν ἑκατέρου φύλου.

Ἡ πρωτοβουλία τοῦ φιλογενοῦς καὶ φιλοθρήσκου ἀνδρός εὔρεν ἑρμηνευτὴν κράτιστον καὶ ἐκτελεστήν

*Ὁ Πέτρος Βράϊλας Ἀρμένης ἐτελεύτησεν ἐν Λονδίνῳ τῇ 3/15 Σεπτεμβρίου 1884, πρεσβευτὴς ὢν τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων παρὰ τῇ Βασιλίσῃ τῆς Μεγάλης Βρετανίας.

δοκιμώτατον τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων, τὸν ἐν συγγραφεῦσιν οὐχ ἦττον ἢ ἐν φιλοσόφοις διαπρέποντα Πέτρον Βράϊλαν Ἀρμένην. Ὁ πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων Σύλλογος, συμπράττων κατὰ πρόσκλησιν τοῦ Κυρίου Ζάππα εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀγαθοῦ αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς νεολαίας βουλευμάτος, παρεκάλεσε τὸν ἀείμνηστον Βράϊλαν νὰ ἀναλάβῃ τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ Θεοῦ καὶ ψυχῆς βιβλίου, συμφώνως πρὸς τὴν διάνοιαν τοῦ χορηγοῦντος φιλογενοῦς ἀνδρός, οὗτινος μετέδωκεν αὐτῷ πιστὴν τὴν πρώτην περὶ τοῦ ἔργου ὑποτύπωσιν. Ὁ σοφὸς ἀνὴρ, προθύμως ἀναλαβὼν ἐξετέλεσε τὸ ἔργον, παρασκευάσας πόνημα οὐ μόνον τῇ σπουδαζούσῃ νεότητι πρόσφορον, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶσαν ἡλικίαν καὶ τάξιν τῶν παιδείας εὐμοιρησάντων Ἑλλήνων ὄχι ἀπροσφυές. Ὁ Σύλλογος ἔσπευσε νὰ ἐκφράσῃ τῷ συγγραφεῖ, ζῶντι ἀκόμη, τὰς προσηκούσας εὐχαριστίας. Ἀλλ' ὀφειλομένην χάριν ἀπονέμων καὶ σήμερον εἰς τὴν μνήμην αὐτοῦ, καταχωρίζει ἐνταῦθα καὶ τοὺς ὀλίγους ἀφελεῖς ἅμα καὶ κατανυκτικούς λόγους, οὓς ἡ περὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ εἶδησις ἐνέπνευσε τῷ χορηγῷ Κυρίῳ Ζάππα. « Διατελῶ, ἔγραψεν ἀπὸ 16/28 Σεπτεμβρίου ἐ. ἔ. πρὸς τὸν Σύλλογον, ὑπὸ τὸ κράτος μεγίστης θλίψεως, διότι ἡ πατρίς ἐστερήθη τοιοῦτου ἀνδρός, καὶ εἴθε ἡ θεία δύναμις νὰ σκέπη τοὺς ὑπολειπομένους χρησίμους τοῦ ἔθνους ἄνδρας.

Ἄς ἔχωμεν τοῦλάχιστον τὴν παρηγορίαν, ὅτι συνε-
τείναμεν εἰς τὴν δημοσίευσιν τῶν θρησκευτικῶν τοῦ
αἰοιδίου ἀνδρὸς δοξασίων διὰ τοῦ βιβλίου τούτου,
ὅπερ ἐπεσφράγισε τὸν πολύμοχθον βίον του. »

Ἄλλὰ τὸ πόνημα τοῦτο δὲν εἶνε τὸ μόνον, ὅπερ
ὁ φιλογενὴς χορηγὸς προηρεῖτο νὰ παρασκευάσῃ
πρὸς ὑγιεστέραν καὶ ἐθνικωτέραν τῶν Ἑλληνοπαί-
δων διάπλασιν. Ἡ ὅλη ἐξ ἀρχῆς προαίρεσις αὐτοῦ
ἦτο νὰ συνταχθῶσι διὰ διαγωνισμοῦ, πλὴν τοῦ περὶ
Θεοῦ καὶ ψυχῆς βιβλίου, καὶ δύο ἄλλαι εἰς τὸν
ἐθνικὸν καὶ εὐσεβῆ αὐτοῦ σκοπὸν ἀναφερόμεναι
πραγματεῖαι. Περὶ τούτων ἀκριδέστερος γίνεται
λόγος ἐν ταῖς πρὸς τὸν Σύλλογον δυσὶν ἐπιστολαῖς
τοῦ Κ. Ζάππα, ἅς καταχωρίζομεν ὡς κυριωτάτας
τῆς περὶ τοῦ προκειμένου ἀλληλογραφίας, ἵνα
γνωρισθῇ τῷ κοινῷ ἢ τε ὅλη διάνοια τοῦ ἀνδρὸς
ὡς τὸ πρῶτον μετεδόθη τῷ Συλλόγῳ, καὶ ἵνα ὑπάρχη
καταφάνες τὸ εὐρὺ αὐτοῦ πρόγραμμα περὶ τῆς
ἠθικοθρησκευτικῆς παιδείσεως τῆς ἡμετέρας νεο-
λαίας. Ὁ Κ. Ζάππας ἐλπίζει πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅτι
καὶ εἰς ἄνδρας λογίους καὶ εὐσεβεῖς, ἔχοντας πρὸ
ὀφθαλμῶν τό τε βιβλίον τοῦ μακαρίτου Π. Βράϊλα
καὶ τὰ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ περιλαμβανόμενα,
εὐλόγος δίδεται ἀφορμὴ νὰ συντελέσωσιν εἰς τὸν
μέγαν σκοπὸν διὰ συγγραφῆς ἰδίων βιβλίων, ἀπο-
τεινομένων πρὸς τὴν νεανικὴν ἡλικίαν. Πρὸς ταῖς
ἐπιστολαῖς τοῦ Κ. Ζάππα ταύταις ἀπαραίτητον

ς'

ἦτο νὰ δημοσιευθῆ καὶ ἐν τοῦ Συλλόγου πρὸς αὐ-
τὸν ἔγγραφο, δι' οὗ ἀπαντήσεως διδομένης εἰς τὴν
πρώτην ἐπιστολὴν προτείνονται τροποποιήσεις τινές
εἰς τὸ ἐξ ἀρχῆς σχέδιον τοῦ χορηγοῦ. Τὰ τρία
ταῦτα ἔγγραφα, ἅτινα παρακολουθοῦσιν εἰς τὸν
παρόντα πρόλογον, ὑπὸ ἴδια ἕκαστον στοιχεῖα καὶ
κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν, εἶνε: Α') Ἡ ἀπὸ 26
Ἰανουαρίου 1882 ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ζάππα, δι' ἧς
προτείνει νὰ προκηρυχθῆ διαγωνισμὸς χάριν δύο
πονημάτων, τοῦ Περί Θεοῦ καὶ Ψυχῆς καὶ
τοῦ Ἐγκολπίου τοῦ Ἑλληνοσ. Β') Ἡ πρὸς
ταύτην ἀπάντησις τοῦ Συλλόγου ὑπ' ἀριθ. 126 ἀπὸ
28 Φεβρουαρίου 1882, δι' ἧς συνιστᾶται μὲν νὰ
μὴ γίνῃ διαγωνισμὸς ὡς πρὸς τὸ πρῶτον, ὅπερ νὰ
ἀνατεθῆ τῷ Π. Βράϊλα, ἀναβάλλεται δὲ ἡ περὶ
τοῦ δευτέρου φροντίς. Γ') Ἡ ἀπὸ 3 Ἀπριλίου
1882 ἐπιστολὴ τοῦ Κ. Ζάππα, δι' ἧς ἀποδεχόμε-
νος οὗτος τὰς τοῦ Συλλόγου συστάσεις διασαφεῖ ἔτι
μᾶλλον τὰ κατὰ τὸ δεύτερον πόνμα, προτείνει δὲ
καὶ τρίτον ἀγώνισμα, τὸ « Κατὰ τίνα τρόπον δύ-
ναι νὰ συνταχθῶσι τὰ ἐγκύκλια μαθήματα τῆς
κατωτέρας καὶ μέσης ἐκπαιδεύσεως, ἵνα ἐνυπάρχη
ἐν αὐτοῖς ὁ ἠθοποιὸς χαρακτήρ, ἐδραιῶν τὴν πί-
στιν εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς.»
Τῶν δύο τελευταίων ἀγωνισμάτων τὸ μὲν πρῶτον,
τὸ Παιδαγωγικὸν Ἐγκόλπιον, ἀνεβλήθη
ἐπειτα ὑπὸ τοῦ φιλογενοῦς χορηγοῦ εἰς δευτέρας

οκέψεις· περὶ δὲ τοῦ δευτέρου ὁ Σύλλογος ἀπήντησεν ὅτι διὰ τὴν πολλὴν δυσχέρειαν τῆς ἐκτελέσεως, ἀνέβαλλε τὰς ὀριστικὰς αὐτοῦ πρὸς τὸν Κ. Ζάππαν προτάσεις.

Οὕτω μέχρι σήμερον ἐξεπονήθη μόνον τὸ περὶ Θεοῦ καὶ ψυχῆς βιβλίον, ὅπερ ἅμα συντελέσας ὁ συγγραφεὺς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον διὰ τῆς ἀπὸ 8/20 Μαΐου 1883 ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἣτις καταχωρίζεται μετὰ τὰ μνημονευθέντα τρία ἔγγραφα ὑπὸ στοιχεῖον Δ', ὡς βραχεῖα εἰς τὸ ἔργον εἰσαγωγῆ αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἐπιφέρεται ὑπὸ στοιχεῖον Ε', ἀπόσπασμα τῆς ὑπ' ἀριθ. 695 ἀπὸ 7 Ἰουνίου 1883 ἐπιστολῆς τοῦ Προέδρου τοῦ Συλλόγου πρὸς τὸν Κ. Ζάππαν, γραφείσης μετὰ τὴν παραλαβὴν καὶ ἀνάγνωσιν τοῦ χειρογράφου. Τὸ ἀπόσπασμα τοῦτο καταχωρίζεται ὡς συμπλήρωμα τῆς ἀνωτέρω εἰσαγωγῆς, περιέχον ἐν ταύτῳ καὶ σύντομον μὲν τοῦ πονήματος ἀνάλυσιν, ἐξήγησιν δὲ καὶ δικαιολογίαν τῆς εὐρυτέρας ὀψεως ἀφ' ἧς ὁ Σύλλογος ἐνόμισεν ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπραγματεύθη τὰ προταθέντα εἰς αὐτὸν ζητήματα.

Κατὰ ρητὴν ἐξ ἀρχῆς ἀξίωσιν τοῦ χορηγοῦ ἐζητήθη παρὰ τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ὑπουργείου νὰ εἰσαχθῆ τὸ βιβλίον εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν γυμνασίων καὶ τῶν ἀνωτέρων Παρθεναγωγείων. Τὸ ὑπουργεῖον ὑπεσχέθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 15992, 16307

η'

ἀπὸ 2 Ἰανουαρίου ἐγγράφου αὐτοῦ, ὅτι «θέλει φροντίσει ἐν τῇ προσεχῶς γενησομένη ἀναθεωρήσει τοῦ προγράμματος τούτου νὰ ἀναγράψῃ τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Πέτρου Βράϊλα ὡς ἀναγνωστικοῦ καὶ ὡς βιβλίου θεμάτων ἐπιστημονικῶν ἐδραίωσιν τῶν πεποιθήσεων τῶν νέων», καὶ ὅτι «τοῦτ' αὐτὸ θέλει φροντίσει καὶ περὶ τῶν ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι τῶν Παρθεναγωγείων φοιτωσῶν νεανίδων.» Ἄλλ' ἐπειδὴ ἐκ λόγων ἀνεξαρτήτων ἐκ τῆς θελήσεως τοῦ χορηγοῦ καὶ τοῦ Συλλόγου ἢ τοῦ βιβλίου ἔκδοσις δὲν εἶχε περατωθῆ ἢ πρὸ τοῦ Ἰουνίου ἐ. ἔ. ὅτε ἐγένετο ἢ τοῦ προγράμματος ἀναθεώρησις, τὸ ὑπουργεῖον ἐπηγγείλατο διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 17760 ἀπὸ 13 Νοεμβρίου ἐ. ἔ. ἐγγράφου αὐτοῦ ὅτι θὰ λάβῃ τὸ βιβλίον ὑπ' ὄψιν ὅταν θὰ μεταρρυθμισθῇ ἐκ νέου τὸ πρόγραμμα τῶν Γυμνασίων, ἐξέδωκε δ' ἐν τῷ μεταξύ περὶ αὐτοῦ τὴν ὑπ' ἀριθ. 51 ἀπὸ 14 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἐγκύκλιον. Διὰ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης, καταχωριζομένης πρὸ τοῦ παρόντος προλόγου, συνιστᾶται πρὸς τὰς οἰκείας παιδευτικὰς ἀρχὰς τὸ βιβλίον ὡς ἰδιαίτερον ἀνάγνωσμα παιδευτικόν τε καὶ ψυχολογικόν, ὡς ὕλη θεμάτων καὶ ἐκθέσεως ἰδεῶν. Εἰσαγωγὴν ὁμοίαν εἰς τὰ οἰκεῖα Γυμνάσια καὶ Παρθεναγωγεῖα δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι θὰ προθυμηθῶσι νὰ ἐγκρίνωσι καὶ ἐνεργήσωσιν εὐθὺς καὶ αἰ ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ὁμογενεῖς ἐκκλησιαστικαὶ καὶ παιδευτικαὶ ἀρχαί.

Μετὰ ταῦτα πάντα πρόδηλον καθίσταται ὅτι πᾶν ὅ,τι ἐξήρτητο ἐκ τοῦ χορηγοῦ, ἐκ τοῦ συγγραφέως καὶ ἐκ τοῦ Συλλόγου ἐγένετο μετὰ τῆς δεούσης προθυμίας, ἐπιμελείας καὶ ἀφειδίας. Οὐδὲν δὲ ἄλλο ὑπολείπεται νῦν ἢ νὰ εὐχηθῶμεν εἰς τὸ βιβλίον καρποφορίαν, ἀνάλογον μὲν πρὸς τὴν ἐλπιζομένην διάδοσιν αὐτοῦ, ἀνταξίαν δὲ τῆς ἐπιβολῆς τοῦ μεγαλοψύχου κηδεμόνος τῆς Ἑλληνικῆς νεότητος Κυρίου Κωνσταντίνου Ζάππα.

Κατὰ μῆνα Νοέμβριον τοῦ αὐτοῦ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ
 ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΚΔΟΣΕΩΝ ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑΣ
 ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΥΛΙΔΗΣ